

Turkish Studies

History

Volume 13/24, Fall 2018, p. 287-300

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14515

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Kasım 2018*

✓ *Accepted/Kabul: Aralık 2018*

✍ *Referees/Hakemler: Doç. Dr. Uğur ALTUĞ - Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZDAĞ - Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin GÜNEŞ*

This article was checked by iThenticate.

OSMANLI DEVLETİ'NDE PİŞKEŞ (XVII. YÜZYIL)*

*Fatma ÜNYAY AÇIKGÖZ***

ÖZET

Farsça pişkeş sözcüğü “Hediye, armağan” anlamına gelmektedir. Hediyeleşme, Osmanlı’dan önceki Türk-İslam devletlerinde, Çin ve Bizans kültüründe ve Orta Doğu devlet geleneklerinde yer alan önemli bir olgudur. Osmanlı Devleti’nde önceleri geleneksel uygulamaların bir tezahürü olarak alınıp verilen hediye; XVII. yüzyılda değişen sosyal ve ekonomik şartlar neticesinde çeşitlenerek merasimlerin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Pişkeş sunumu XVII. yüzyılda devlet işlerinde olduğu kadar padişahların gündelik hayatlarında (ziyaret, ziyafet, avlanma, gezi vb.) da önem kazanmıştır. Bu dönemde geleneksel bir devamlılık arz etmesinin yanı sıra; bağlılık, itaat, dostluk, barış ve dayanışmanın aracı olarak pişkeş (hediye), sağladığı siyasal, sosyal, kültürel, psikolojik ve ekonomik işlevleri bakımından iktidarın başvurduğu bir araç olarak ön plana çıkmış ve merkezî otorite tarafından bir güç unsuru olarak kullanılmıştır. Önceleri iç hazinenin en büyük gelir kaynağını savaşlarda elde edilen ganimetler teşkil etmekteyken; XVII. yüzyılda çeşitlenen pişkeşler, iç hazinenin en önemli gelir kaynakları olmuştur. Pişkeş, bir tanımda arızî yani düzenli olmayan vergi türü hediyeler olarak tarif edilse de, Osmanlılarda ilgili dönemde padişahlara sunulan pişkeşlerin belirli, kayıtlı ve kurallı olması bir düzen içerisinde alınıp verildiğini göstermektedir. Bu makalede pişkeşin gelişim süreci, esasları, amacı ve işlevleri ele alınmaktadır. Konuyla ilgili literatür taramasından sonra Osmanlı arşiv belgeleri tespit edilerek bunların temini, tasnifi ve fişlenmesi suretiyle diğer kaynak ve araştırmaların verileri de kullanılarak bunların değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Hediye, Pişkeş, Gelenek.

* Bu makale doktora tezinden üretilmiştir (Açıkgöz, 2012).

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, E-posta: facikgoz78@hotmail.com

PISHKASH IN OTTOMAN STATE (XVIITH CENTURY)

ABSTRACT

Pishkash word means “gift, present” in Persian. Receiving and giving gift is an important fact included in the customs of the Turkish-Islamic states, China and Byzantium cultures and Middle-East states before Ottoman. Gift that is received and given as an appearance of the traditional applications in the beginning in the Ottoman Empire became an importance factor of the ceremonies by being varied as a result of the developing social and economic conditions in the XVIIth century. As a result of the socio-economic conditions, the presentation of pishkash gained importance in the daily life of sultans (visit, banquet, hunting, trip, etc.) as well as in the state jobs. During this period, presenting pishkash (gift) was not only continued as a tradition but also became a prominence as a tool applied by the sultans due to its political, social, cultural, psychological and economic functions as it meant loyalty, compliance, friendship, peace and solidarity and considered as a power factor by the central authority. At first, spoils gained from wars constituted the most remarkable source of income for domestic treasury. But in XVIIth century diversified pishkash became the most important source of income of the domestic treasury. Although pishkash in one sense described as casual that is irregular tax type presents, gifts presented to Sultans in particular periods in Ottoman Empire shows us that they are presented and received in regular fashion. In the research, focuses on the development process of pishkash, its purpose and its functions. The Ottoman archive documents have been detected after a literature scan, and other resources and data obtained from the other researches have been made use of through supplying, sorting and recording them.

STRUCTURED ABSTRACT

This article focuses on the development process of pishkash, its purpose and its functions. The main sources of this study are Ottoman internal treasury notebooks, pishkash notebooks and ottoman chronicles.

Receiving and giving gift is an important fact included in the customs of the Turkish-Islamic states before Ottoman. With its social, economic, cultural, psychological, political etc., aspects and functions present (pishkash) or gift tradition within the framework of Turkish state customs and practices in the joint cultural geography in the historical process; gained importance for daily lives (visits, banquets, hunting, travels, etc.) of sultans in addition to state affairs (Nawruz, enthronement, nomination) as a consequence of social-economic conditions in Ottoman Empire in XVIIth century.

In Ottoman Empire, practice of giving presents (pishkash) strengthening hierarchical structure, besides its economic aspects left some leeway to bribery; despite the fact it has many positive functions in terms of central authority took its place in ceremonies as a procedure frequently applied by the Empire for assuming dominance. It was clear

on which occasions which gifts would be presented and by whom every year. Although pishkash in one sense described as casual that is irregular tax type presents, gifts presented to sultans in particular periods in Ottoman Empire shows us that they are presented and received in regular fashion.

Gifts traditionally presented to sultans since foundation to mid XVth century, started to be presented by conserving traditionalism as legal pishkash by Mehmet the Conqueror's period shows parallelism with the building of sultans' absolute authority. Mandatory and legal gifts starting to be diversified with Suleiman the Magnificent's period this time confronts as a developing of breakdown of central authority and will the strengthen this authority. As a consequence of that, submission of pishkash to sultan in XVIIth century became one of the major aspects of ceremonies in parallel to disintegration in state. Hereunder, the ones in lower status present gifts to senior ones and superior-subordinate relationships are dealt with particular rules. Giving gifts on that sense enables us to get information about hierarchical structure in Ottoman Empire.

Pishkash was the symbol of loyalty to the owner of the pride of place. Form this aspect, presenting gifts was important for strengthening servitude to sultan, the owner of the pride of place against disintegration of sultan's authority especially in XVIIth century and distortion of servitude system. On the other hand, person proving his loyalty and intimacy by presenting pishkash to sultan considers that he can only reach to a supreme position by this method. For that reason submitting gifts became a sort of competition in a period and left some leeway to bribery. Although offering gifts, due to its many positive functions for central authority became a practice frequently applied by the Empire. For instance, warrant given with flags, caftans, accessorized horses, etc. gifts symbolize authorities granted; thus sultan besides strengthening his own power also he consolidates position of the gift giver. In short gifts in this period are major tools used to establish Empire's legitimacy.

On the other hand, pishkash as a sort of tax were important for goodness and trusts and also an institution providing loans for domestic treasury being sultan's treasury and external treasury being public treasury. Therefore it was very important for domestic treasury to be full. When these applications are evaluated in terms of redistribution, we can claim that the gifts presented to the sultans constitute a significant economic income and the Ottoman administration attaches importance to the gifts. In this respect, it is seen that gifts are a means of solidarity in this period. At first, spoils gained from wars constituted the most remarkable source of income for domestic treasury. But in XVIIth century diversified gift pishkash became the most important source of income of the domestic treasury.

It is observed that there are many kinds of gifts such as; apparels, upholstery, household goods, munitions, mounts and draught animals, rare animals, prey animals, scents, spices, jewelry, money, foodstuff, books, slaves and odalisques. Most of the gifts given to the sultans, as well as the clothing-clothing related to the sultan, the most distributed gifts of the sultans, caftans, cloth and cash would come.

Gifts to be presented to the sultan should have been prepared in a timely and complete manner. This would constitute a good reason from getting on well with the gift givers and giftees. Times when sultans frequently receives and distributes gifts are ceremonies with wider participation such as festivals and weddings.

It should be emphasized that gifts were available from the beginning in the Ottoman state governance and pishkash gained importance in XVIIth century when the state weakened in terms of many aspects and undertaken positive functions in this process such as establishment of sovereignty and legitimacy and increasing revenues. By this way pishkash, besides being a manifestation of a traditional continuity it is also a symbol for loyalty, obedience and solidarity having psychological, social, political and economic components.

Keywords: Ottoman State, Gift, Pishkash, Tradition.

Giriş

Farsça pîşkeş sözcüğü kısaca “*Hediye, armağan*” anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1962: 1040). Hediye alış-verişi, Türk devlet geleneği ve ortak kültür coğrafyasındaki uygulamalar çerçevesinde siyasî kültürün vazgeçilmez bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasî kültürde hediyeleşme geleneğinin kökleri eski Türklere kadar gitmektedir. Hediye teatisi, gerek Orta Doğu’da gerekse Batı’da kurulmuş diğer devletlerde devletlerarası ilişkilerde ve devletlerin iç işlerinde önemli bir unsur olmuştur. Türk devletlerinde hediyeler; dostluk, sevgi, hürmet, itaat, zafer, kutlama, barış, yardım ve hâkimiyeti tanıtmaya gibi amaçlarla alınıp verilmekteydi. Bu hediyelerin türü ve sayısı verildiği dönem, toplumun değer yargıları, veriliş sebebi, ilişkilerin derecesi, alan ve verenin statüsü gibi unsurlara göre değişmekteydi. Bu gelenek, Çin ve Bizans gibi kimi devletlerde bir politika şekline bürünmüş ve devletlerarası ilişkilerde pek çok amaca hizmet etmiştir (Açıköz, 2012).

“*Pîşkeş*” kelimesi ile ilgili çeşitli tarifler bulunmaktadır. Bir tanıma göre “*pîşkeş*”, üst mevkideki birine hürmet ve sadakat nişânesi olarak verilen, onun üstün otoritesinin ve himayesinin kabul edildiğini simgeleyen hediye anlamına gelmektedir (İnalçık, 2000: 114-115, 455). Bir başka tarife göre ise Türk-İslâm devletlerinde teknik bir terim olarak “*pîşkeş*” düzenli vergi ya da haraç, hükümdar tarafından eyalet valileri başta olmak üzere idarecilere yüklenen arızî/düzenli olmayan vergi anlamına gelmektedir (Turan, 2002: 61; Lambton, 1993: 312). Safevîlerde olduğu gibi, İran’a hâkim olanlar ile bu kültürün etkilediği siyasî teşekküllerde hem genel hem de ıstılahî anlamlarını korumuştur. Buna göre örneğin Selçuklularda yeni hükümdar, devlet merkezi olan Konya’ya geldiği zaman kendisine “*pîşkeş*”denilen hediyeler sunulması kanundu. Ya da bir devlet büyüğü şehri ziyaret ettiğinde; hatta diğer memurlara misafirliklerinde ya da başka suretle halk ile görüşüklerinde, ona, bir çeşit vergi alma usûlü olarak, hane başına dağıtılıp toplanan pîşkeşler verilirdi. Bu işten kadı adına görev yürüten mahalle başları sorumlu idi. Hükümdar ailesinden gelen valiler (melikler), “*uç umerâsî*” ve ileri gelenler de sultan vilayetlerinin arazisinden geçtiğinde, saltanat değişimi olup atanma belgelerini yenilemek için pîşkeş takdim ederlerdi (Turan, 2002: 61; Akdağ, 1999: 186-187). Selçuklularda hükümdara hediye takdimi, aynı zamanda bir saygı ve itaat tezahürü idi (Köymen, 1968: 92; Köymen, 1977: 89).

Moğollarda hediyeler, daha ilk devirlerden itibaren önemli bir yere sahipti. 1259’da İran’da kurulan İlhanlılarda da bu gelenek devam etmiştir. Anadolu Selçuklularının İlhanlılara vergi olarak gönderdiği hediyeler birçok elbise, altın para, at, kısrak, deve, sığır ve koyun gibi mallardan oluşuyordu (Baykara, 2000: 150). İlhanlılarda hükümdara ve erkânına takdim edilen hediyeler, pîşkeşten çok “*sa’uri*” ve “*tuzgû*” olarak tanımlanırken Timurlular ve Türkmen hanedanlar idaresinde “*pîşkeş*” terimi daha yaygındı (Turan, 2002: 61; Lambton, 1993: 312).

Çağatay hanlarının âdetlerine göre, hükümdarlara dokuz çeşit hediye sunulurken yanında dokuz tane de köle hediye edilirdi. Buna göre hediye sayısının önemli olduğu görülmektedir. Nitekim Şirvanşahlar 1386'da Timur'a tâbi olduklarını göstermek için sekiz çeşit hediye yollayınca, Timur bunun niçin eksik olduğunu sert bir şekilde sormuştu. Buna mukabil Şirvanşah İbrahim, "*Dokuzuncu benim.*" cevabını vererek Timur'un gönlünü almıştı (Paydaş, 2006: 117).

Safevîlerde bir bölgenin fethi, saray içi terfiler, şehzâde sünnetleri, saray evlilikleri gibi vesilelerle hediyeler sunulmakta; Şah tebâsından birini ziyarete gidildiğinde, bu lutûf karşılığında ev sahibinden bir şeyler takdim etmesi beklenmekteydi (Turan, 2002: 61).

Hükümdara hediye takdimi geleneği Osmanlılarda da sürdürülmüştür.

XVII. Yüzyıla Kadar Pîşkeş Geleneği

Osmanlı kroniklerinden anlaşıldığına göre kuruluş döneminden itibaren geleneksel hediyeleşme usûlleri devam etmiştir. Bunlar daha çok düğünler ve padişahın huzuruna çıkma gibi vesilelerin yanı sıra fetihlerle sınırların genişlediği ve dolayısıyla gelirlerin arttığı dönemlerde zafer dönüşü ganimet mallarından takdim edilmesi şeklinde tezahür etmiştir (Sayın, 2000: 62-63). Kroniklerde padişahlara "*hediyel/hedâyâ*" ve "*pîşkeş*" adıyla bir takım sunumlarla ilgili pek çok kayda rastlanmaktadır. Mesela I. Murad'ın oğlu şehzâde Bayezid ile Germiyanoglu'nun kızının düğününde etrafın beyleri ve yabancı hükümdarlar iyi atlar, katarla develer, gulâmlar, cariyeler, altın ve gümüş tepsiler içinde filoriler gibi çok çeşitli saçılar ve hediyeler göndermişlerdi (1381-1382) (Mehmet Neşri, 1995: 101; Aşıkpaşazade, 2010: 100-101). II. Murad'ın Düzmece Mustafa olayını halletmesinin ardından Bursa'ya gelmesiyle şehir halkı toplanarak onu karşılamış; ayan ve eşraf padişaha pîşkeş olarak elbiseler sunmuşlardı (Hadidî, 1991: 164-165). 1475'te Kefe'nin fethinden sonra komutanlar ganimetlerle II. Mehmet'in huzuruna çıkmışlardı (Tursun Bey, 1977: 170). Kemal Reis, 1495/1496 deniz savaşlarında elde ettiği ganimetlerden II. Bayezid'e çeşit çeşit hediyeler sunmuştu (Oruç Bey, 2008: 169). Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa, bir sefer dönüşünde Kanunî Sultan Süleyman'a, şu hediyeleri takdim etmişti: Omuzlarında birer top çuha taşıyan iki bin tutsak, yine omuzlarında birer kese akçe ile iki yüz köle, ellerindeki gümüş tepsiler içindeki atlas keselerle ve biner altın taşıyan yüz köle, yine ellerindeki altın tepsiler içinde inci ve mercan tepsiler ve gerdanlıklar, altın kadehler ve başka eşyalar taşıyan iki yüz cariyeye (Mustafa Nuri Paşa, 1992: 123).

Geleneksel uygulamalarda varlığı bilinen ve kaynaklarda bahsi geçen hükümdara hediye sunumunun yani pîşkeşin ilk kez bir kanunnâmede bahsedilmesi ise II. Mehmed döneminde görülmektedir. Devletin teşkilât ve teşrifât kâidelerini ilk defa bir araya getiren Fatih Sultan Mehmed'in Kanunnâme-i Al-i Osman'da, "*pîşkeş*", haraç ve âdet-i ağnam türü vergilerin yanında zikredilmiştir: "*Ve vüzerâm on iki kerre yüz bin akça ile olalar, hâs ol mikdâr ta'yin oluna. Ve anlara âyide benim Rikâb-ı Hümayûnuma her nereden harac ve âdet-i ağnamdan ve pîşkeş gelirse vüzerâma ve defterdârlarıma dahi hisseleri gelsün.*" (Fatih Sultan Mehmed, 2003: 20; Özcan, 1982: 7) Osmanlı arşiv belgelerinde ise XVI. yüzyılın başlarından itibaren padişahlara sunulan pîşkeş kayıtlarına rastlanmaktadır. Söz gelimi Yavuz Sultan Selim dönemine ait 1516 tarihli bir defterde satın alınan, pîşkeş olarak ve muhalledâttan gelen atlardan yapılan inâmların kaydedildiği görülmektedir (TSMA, D, nr. 10042). Kanunî Sultan Süleyman döneminden itibaren sefer dönüşü ve ganimet malları kaydı kaldırılarak, İstanbul'a gelen vezirler ve beylerbeyilerin hal ve vaziyetlerine göre hükümdarlara hediyeler sunmaları yani pîşkeş çekmeleri gerekmiştir (Gökbilgin, 1997: 12; Çalışkan, 1989: 19). Bu tarihlerde kaynaklarda pîşkeş ile rüşvet benzer anlamlarda kullanılmıştır (Selaniki Mustafa Efendi, 1999: 504-736). Diğer taraftan pîşkeşlerin çeşitliliği artırılmış ve makam vergisi olan câize gibi yeni vergiler getirilmiştir. Dolayısıyla bu tür uygulamaları, padişah ve devlet ricâlinin gelirlerini arttırmak için başvurduğu yeni yöntemler olarak değerlendirmek gerekir. Bu durum, örneğin beylerbeyilerin usulsüz dirlik tevcihlerine ve sadrazama altı ayda bir gönderdikleri paraları tahsil edebilmek için haslarının yetersiz olduğunu ileri sürerek rüşvet yoluna başvurmalarına sebep olmuştur. Kaynaklarda

eleştirilere konu olan rüşvet ile bu tür durumların kastedildiği anlaşılmaktadır (Doğan, 2000: 45; Çelik, 2006: 29-30).

Hediyelerin kanunen mecburî olması pîşkeş vereceklerin yükümlülük altında oldukları anlamına geliyordu. Bu durumda Osmanlı toplumunda vergi vermeyenler olarak nitelenen yönetici kesim olan askerî sınıfın belirli bir kayda ve kurala göre padişaha cinsi, miktarı, değeri ve verilecek zamanı belirlenmiş hediyelerden oluşan pîşkeşi “*bir vergi gibi*” ödemeleri söz konusu olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde padişaha verilen zorunlu hediyelerin yani pîşkeşin “*askerî sınıfın en üst bireylerinden hediye adıyla toplanan bir tür aynî vergi*” olduğunu söyleyebiliriz. Küçükten büyüğe verilen pîşkeş, bu bakımdan tâbi-metbû, hâmi-mahmî ilişkisini de ortaya koymaktadır.

XVII. Yüzyılda Pîşkeş Geleneği, Amaç ve İşlevleri

Osmanlı Devleti’nde başlangıçtan beri geleneksel olarak uygulanan pîşkeş âdetinin XVI. yüzyılın ortalarından itibaren devlet yönetiminde meydana gelen değişimler neticesinde ilk dönemlerdeki uygulamalara ilave olarak, başka vesilelerle de tezahür ettiği ve pek çok işlevinin olduğu görülmektedir.

Pîşkeş takdimini gerektiren durumlar bu dönemde çeşitlilik arz etmeye başlamış; kaynaklarda pîşkeş ve rüşvet yan yana kullanılarak bir bakıma bu durum eleştiri konusu olmuştur. XVII. yüzyılda ise artık bu gelenek hâkimiyetin ve meşruiyetin sağlanmasında merkezi otorite tarafından kullanılan ve her vesile ile uygulanan bir hal almıştır. Zira Osmanlılar kendi meşruiyetlerini sağlayan ve kuvvetlendiren araçlara ihtiyaç duymuşlar; özellikle merkezî otoritenin zayıfladığı durumlarda bu araçları daha fazla kullanmışlardır. İç ve dış meseleler nedeniyle askerî, ekonomik ve idarî bakımlardan devletin eski gücünü kaybettiği XVII. yüzyılda bu görevi pîşkeş takdimi ve karşılığında verilen ihsanlar üstlenmiştir. Nitekim sultanlara sunulan hediyeler dönemin en gösterişli ve en nadide ürünlerinden oluşmaktaydı. Devletin gerek içeride gerekse dışarıda kendi iktidarını sürdürebilmesi ve gücünü kanıtlaması gerekmektedir. Bu nedenle merasimlerde sultana yapılan hediye takdimi ve sultanın ihsanda bulunması bir güç gösterisi vesilesi idi.

Padişahlar, Osmanlı Devleti’nin fiilî sahibi ve hükümdarı olarak, Osmanlı toplumu ve siyasî yapısı üzerindeki hâkimiyetlerini korumak, merkezî konumlarını güçlendirmek ve varlıklarını gündelik olarak hatırlatmak istemişlerdir. Bunun için titizlikle ve sürekli hanedanın en yakın bireylerinin yaşamındaki belirli aşamaları, devlet işlerindeki çeşitli törenleri, kutlama şenlikleri ve hayır işleri gibi pek çok unsuru meşrulaştırma aracı olarak kullanmışlardır. Bunlar hanedan mensuplarının doğum ve ölümlerinde yapılanlar da dâhil olmak üzere her padişahın tahta cülûsu ile başlayan biat merasimi, kılıç alayı, mevlid alayı, Hırka-i Şerif ziyareti, arife ve bayram tebrikleri¹, surre ihrâcı, sakal bırakma, bed-i besmele, Kur’ân-ı Kerim hatmi, düğün, muhtelif rütbe ve mansıp tevcihleri vb. esnasında yapılanlar gibi devletin otoritesi ile uyumlu muhtelif merasimlerdi (Faroqhi, 2000: 731-742; Quataert, 2008: 147-149).

Merasimlerin en önemli unsurlarından olan padişahların hediye kabul etmesi ve hediye dağıtması da bu araçlardan biriydi. Bu törenlere yönetim kurumunun her biriminden temsilciler, bu kuruma, dolayısıyla padişaha bağlı olduklarını gösteren hediyeleriyle katılır; en büyük törenlerde ise yönetim müessesesinin bütün üyeleri belirli hediyelerle hazır bulunarak bu meşruiyet zeminine katkıda bulunurlardı. Osmanlı Devleti’nde, İstanbul’daki önemli merasimlerin ülkenin her köşesine duyurulduğu görülür. Böylece tebânın aynı ülkenin padişahına hep beraber bağlılık duymaları istenir ve bireyler arasında manevî bir bağ oluşturulurdu. Merasimlerin tekrarlanmasıyla iktidar, otorite olarak bulunduğu mevcut durumda bir alışkanlık meydana getirmek isterdi. Siyasî iktidarların, çoğunlukla bilinçli olarak merasimlerde güçlerini ve meşruiyetlerini kuvvetlendiren diğer özelliklerini,

¹ Bu tür merasimler Eskiçağ uygarlıklarında da meşruiyetin temin edilmesinde önemli role sahipti. Hititlerde bayram kutlamaları, krallarının meşruiyetini sağlayan bir unsurdur (Reyhan, 2016: 113).

olduklarından fazla gösterdikleri görülür. Osmanlılarda da padişah mutlaklığı oranında merasimlerin odak noktasında idi ve kıyafetleriyle, kullandığı eşyalarla olabildiğince ihtişamlı görünürdü (Karateke, 2004: 209-215). Bu törenlerde padişaha verilecek hediyeler de pek görkemli olup keza padişah da bu hediyeler karşılığında son derece cömert görünürdü. Düğünler gibi geniş katımlı şenliklerde vüzerâ, ulemâ, esnaf, sanatkârlar, yabancı elçilikler gibi gruplar tarafından tebrik için padişaha, valide sultana, şehzâdelere vb. pîşkeş adıyla hediyeler sunulur; böylece bu grupların hanedan ile olan bağları hatırlatılmak ve vurgulanmak istenirdi. Bazı törenlerde de, hanedan kendisi ile ulemâ arasında bağ kurardı. Şehzâdelerin ulemâ gözetiminde resmî eğitime başlaması, elifbanın ilk harflerini ve Kur'ân'ın bazı ayetlerini ezberlemesi, padişahların himayesinde, bu vesileyle karşılıklı hediyeler verilmesi padişahın kendisini ulemânın yaşamıyla ilişkilendirmesinin bir başka vesilesiydi (Quataert, 2008: 147-149).

III. Murad'ın oğlu Mehmed (III) için 1582'de düzenlediği gösterişli sünnet düğünü bu duruma iyi bir örnek teşkil eder. İmparatorluğun en geniş topraklara sahip olduğu bu dönemde ekonomik sorunlar, devlet yapısı ve işleyişinde idarî bozukluklar, Celalî isyanları gibi imparatorluk otoritesinde çözümler söz konusuydu. Buna karşılık durumun böyle olmadığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüklüğü ve ihtişamı dünyaya duyurulmak istenmiş ve III. Murad, Şehzade Mehmed'in sünnetini büyük bir ihtişamlı kutlamıştır. Böylece devletin gücünün ve meşruiyetinin kanıtlanması amaçlanmıştır. Osmanlı döneminin en görkemli şenliklerinden olan bu düğündeki geçitler ve armağanlar dönemin kaynaklarında da ayrıntılı olarak yer bulmuştur (Âli, 1996; Türkmenoğlu, 2008: 103).

Pîşkeş kavramı esasen kul sistemi ile ilgilidir. Osmanlı Devleti gibi sosyal onur, statü ve mertebelerin mutlak egemen bir hükümdar tarafından belirlendiği merkezîyetçi bir sistemle yönetilen toplumlarda, kapı halkı yani kulları tarafından hükümdara hediye takdimi bu grubun sadakatının sembolü sayılırdı. Zira padişahın kendisinden sonra en saygın statü onun kulu olmaktı ve sultan aslında imparatorluğu, mümkün olduğu ölçüde kulları aracılığıyla yönetirdi. Bu anlamda aile bağlarından genç yaşta koparılan birisi, asker ya da saray memuru olarak yetiştirilmeye çalışılırdı. Böylece o kimse devlete kul olur, onun bu kulluğu padişah için her an tüm hayatını vermeye hazır olması anlamına gelirdi. Kul olmanın bir gereği de kendisini bu saygın statüye yani “*kulluğa*” yücelten padişaha pîşkeş çekmek yani hediye sunmak idi (İnalçık, 2000: 114-115, 455; Imber, 2006: 195-196; Mardin, 1994: 215). Bu anlamıyla hediye, hiyerarşik yapıda en üst mevkie bulunan padişahın etrafında onun kulu statüsündeki diğer üst rütbeli kişilerin sadakatlerini somut olarak gösterdikleri yaygın uygulamalardan biriydi. Böylece hediye alış-verişi ile padişah ve maiyeti arasında, bir tür bağımlılık ilişkisi kurulurdu (İnalçık, 2000: 114-115). Padişahlar kendi sistemlerini kuvvetlendirmek için yasal kurumlardan çok, insan ilişkilerini kullanırlardı. Bu cümleden olarak padişah berâtının ihsanını içeren özenle hazırlanmış bir törenle tevcih edilen görevler, onun bu lütfunun simgeleri olan bir sancak, saray terzisine dikilen bir kaftan ve değerli koşum takımlarıyla donanmış bir atın ihsanı ile dağıtılırdı. İhsana mazhar olan da, sadakatini simgeleyen bir hediye (pîşkeş) yoluyla bu lütfu kabul ederdi (İnalçık, 1994: 9). Bu, hem onlara devrettiği yetkilerin simgesi hem de yaptıkları pîşkeş harcamasının kısmen karşı ödemesi anlamına gelirdi. Böylece sultan yüksek dereceli memurlarına ve vezirlerine dağıttığı hediyelerle onları merkeze bağlamaya çalışırdı (Mardin, 1994: 215; İnalçık, 2000: 114-115).

Bir anlamda “*Tâbi-metbû*” ya da “*ihsan-şükran*” ilişkisi çerçevesinde hediyeler, onu veren ve alan arasında yapılmış gizli bir ittifak ve bağımlılık anlaşması anlamına gelirdi. Bir eyaleti yöneten paşaya kaftan gönderilmesi ona, devlete ve padişah otoritesine bağlı olduğunu hatırlatırdı. Paşa ise padişaha gönderdiği hediyelerle kendi gücünü de meşrulaştırmış olurdu. Diğer taraftan paşalar da bey olan bölge valileriyle ilişkilerinde bu güven ve sadakati sağlamak için hiyerarşik olarak hediye alış-verişinde bulunurdu. İktidara bağlı olan ya da onu temsil eden herkes hediye dağıtır ve kabul ederdi. Hediye vermeyi reddetmek ise itaatsizlik anlamına gelirdi (Fılalı, 1999: 401). Nitekim muayyen pîşkeşin gönderilmesinde pîşkeşi gönderecek tarafın problem çıkardığı olursa, bu durumda itaatsizlik

gösteren ikaz edilirdi. Osmanlı hükümdarının taşrada kendi otoritesini temsil eden paşalara hediyeler göndermesi ve karşılığında paşanın daha değerli hediyelerle sadakatini bildirmesi hem güven ilişkilerinin tazelenmesi bakımından hem de gerek paşanın gerekse sultanın meşruiyetinin sağlanması açısından önemli idi. Diğer yandan hediyeler padişahın himayesinin sağlanması anlamına da gelirdi. Padişaha olan sadakatın hediyelerle gösterilmesi dönemin kaynaklarında “*ubûdiyet*” ya da “*bendelik*” olarak ifade edilmekteydi (TSMA, E, nr. 5891; TSMA, E, nr. 5242; TSMA, E, nr. 11976/5; TSMA, E, nr. 3960/4; TSMA, E, nr. 3960/19; TSMA, E, nr. 3960/11; TSMA, E, nr. 3960/29; Sayın, 2000: 42; 3 Numaralı Mühimme Defteri, 1993: 161; Evliyâ Çelebi, 2002: 4, 6, 11, 19; Abdülkadir Efendi, 2003: 548).

Osmanlı topraklarına gelen seyyahlar da eserlerinde hediye âdetiyle ilgili uygulamalara yer vermişlerdir. Fransız seyyah Tavernier, padişah ile paşalar arasında gerçekleşen hediyeleşmeyle ilgili gözlemlerini eserinde anlatmıştır. Onun betimlemelerine göre padişahlar, paşaların, buldukları eyalette padişah gibi saygı görmelerini isterlerdi. Hediyelerin büyük bir tören eşliğinde paşaya verilmesiyle, bu saygı halkın hafızasına daha iyi yerleştirilmiş olurdu. Padişahın paşaya güvendiğini kanıtlayan ve onu onurlandıran bu hediye genellikle gösterişli bir hil’atti. Padişah paşayı daha da onurlandırmak isterse, buna mücevher kakmalı bir kılıç ve hançer ekler; buna karşılık paşanın da kendisine on kat daha değerli hediyeler göndermekten geri kalmayacağını bilirdi. Bu hediye de (pîşkeş) çoğunlukla güzel atlar, serâser kumaşlar ya da gösterişli kürkler olurdu. Eğer padişaha yolladığı hediye yetersiz kalmışsa, bu miktarı çoğu kez iki katına çıkarmak zorunda kalırdı. Zaten hediye yetersizliği ve onu getirene verdiği bahşışın azlığı konusunda yakınan bir görevli hemen kapısına gelirdi. Ayrıca, kendisine derhal otuz kese gönderilmesine ilişkin bir buyruk eklenir ve bu buyruk anında yerine getirilirdi. Padişah aldığı hediyeleri genellikle o sırada yanında bulunanlar arasında paylaşarak kalmaz, kendisine hediye getiren ulağı da ödüllendirmesi gerekirdi. Ulak, gönderildiği paşanın oturduğu yere gelince, paşaya haber yollar; paşa da davul ve zurna çaldırarak halkın toplanmasını sağlardı. Ahalinin bir bölümü, paşayı onurlandırmak için ata binerek gelir, paşa önde yürür, geri kalanlar yaya olarak onu izlerdi. Yörenin çengileri ve köçekleri de def ve dümbelek eşliğinde dans edip yörenin âdetlerine uygun görüntüler sergileyerek törene katılmak zorundaydı. Hediye getiren kişi, kentin yakınındaki bir bahçeye ya da bir tarlaya kurduğunu çadırında bu kalabalığı beklerdi. Paşa tarafından selamlandıktan sonra, hil’atı paşanın omuzlarına atar, kılıcı beline takar, hançeri göbeğinin üstüne gelecek biçimde kuşağının arasına yerleştirir ve tavrı ile davranışları hakkında nakledilen iyi şeyler üzerine, halka eziyet etmediği, adil davrandığı ve kendisinden şikâyetçi olunmadığı için padişah, efendilerinin onu bu hediyeyle onurlandırdığını söylerdi. Bu iltifatlardan sonra paşa, aynı düzen içinde sevinç nidaları arasında, padişahın ulağıyla birlikte konağının yolunu tutar, konakta, ulağa iyi bir ziyafet çeker ve en az on bin ekü değerinde bir hediye verir. Padişahın hediyeleri Budin, Kahire ya da Bağdat gibi büyük bir eyaletin paşasına götürülüyorsa, bu paşanın en az otuz ya da kırk bin ekülük bir hediye vermesi gerekirdi. Padişaha gönderdiği hediye değeri yüz bin eküye ulaşabilirdi. Hatta çoğunlukla padişah, eğer sevdiği kişileri ulak olarak görevlendirmişse ve bunlara büyük hediyeler verilmesini istiyorsa, nasıl bir hediye verilmesini istediğini bile önceden bildirirdi (Tavernier, 2007: 106-108).

Bu zorunluluk altında vezirler, beylerbeyiler, patrikler, Hıristiyan cemaatlerinin reisleri dâhil bütün ileri gelenler sadakatlerini bildirmek üzere pîşkeş sunmak durumundaydı. Padişaha olan yakınlık arttıkça hediye sunulan vesileler de artardı. Hediyelerin bir kısmı, yıl içerisinde belirli zamanlarda mutad olarak verildiği için bu durum periyodik bir düzene işaret ettiğinden; hediye alınıp verilmesi süreklilik arz eder ve adeta bir hediyeleşme trafiği yaşanırdı. İmparatorluk dâhilinde pîşkeşler padişaha her sene cülûs (cülûs pîşkeşi), cenaze, huzura kabul, askerî sefer, kuru ve çayır mahsûlü sunumu (çayır pîşkeşi), otluk ambarının dolması (ambar pîşkeşi), çeşitli donanmalar, görev tevcihleri (tayin pîşkeşi), hazine irsali gibi devlet işlerine ait törenlerde; Cuma selamlığı, Hac dönüşü, Regaib Kandili, Kadir Gecesi (Kadir gecesi pîşkeşi), Mevlid Kandili (Mevlidiye pîşkeşi), Ramazan ve kurban bayramları (bayram pîşkeşi) gibi dinî törenlerde; şehzâde doğumları (mevlüdiye pîşkeşi),

göçler ve binişler (gezi), halvetler (halvet pîşkeşi), evlenme ve sünnet düğünleri gibi hareme ait törenlerde sunulurdu. Ayrıca nevrüz (nevrüz pîşkeşi), av seferleri, ziyafetler (ziyafet pîşkeşi), ziyaretler, padişahın bir yerden başka bir yere gelmesi (kudüm pîşkeşi), padişah ve sadrazamın hastalanmasında yapılan geçmiş olsun ziyaretleri (iyadet pîşkeşi) ve kan alma gibi vesileler padişaha hediye takdimini gerektirdi (TSMA, D, nr. 13; TSMA, D, nr. 14; TSMA, D, nr. 15; TSMA, D, nr. 22; TSMA, D, nr. 29). Padişah ise bu merasimlerin yanısıra şehzâdelelerin ilk okumaya başlamaları, Kur'ân-ı Kerim hatim töreni, Hırka-i Saadet ziyareti, Surre-i Hümayûn gönderilmesi, kendisine nisan yağmuru ve buhur suyu takdimi gibi merasimlerde hediyeler dağıtırdı (TSMA, D, nr. 1995 ve TSMA, D, nr. 2013). Bunlardan örneğin bayramlar, nevrüz, Surre-i Hümayûn ihrâcı, Hac dönüşü, Mevlid Kandili gibi zamanlarda her yıl sırası geldikçe hediye takdimi gerçekleşirdi. Yani bunlar mutad hediyelerdi. Mutad olmayanlar ise verilecek zamanı önceden bilinmeyen ziyafet, ziyaret, binişler, sünnet ve evlenme düğünleri gibi zamanlardı. Bütün bu zamanlarda ülkenin dört bir yanından gelen hediyelerle dolan hazine bir taraftan da verilen ihsanlar ve inâmlarla boşalırdı. Bir de bunlara diplomatik hediyelerle muhallelât ve müsadere eşyaları eklenirdi.

Padişaha sunulacak hediyelerin, zamanında ve eksiksiz olarak hazırlanmış olması gerekirdi. Bu, hediyeyi verenle alan arasındaki ilişkilerin yolunda gitmesi için iyi bir sebep teşkil ederdi. Padişahların en çok hediye aldığı ve dağıttığı zamanlar, bayramlar ve düğünler gibi geniş katılımlı merasimlerdi. Merasimler, hediye sunacak kişilerin hayli masraf yapmaları nedeniyle maddî olarak sıkıntıya girmelerine neden olurken; hediye alacak kişilerinse bilakis hoş bir beklentiye girmelerini sağlardı.

Padişaha takdim edilen hediyelerin içeriğine bakacak olursak: Örneğin Şam beylerbeyi her sene Şam hazinesini İstanbul'a gönderdiğinde padişaha ve onun yakınlarına bölgeye has üzüm, şeker, kayısı, meyve kurusu, şerbetler (eşribe); Mısır valisi ceyb-i (cîb-i) hümayun akçesini gönderdiğinde (Tok, 2013: 332; Açıköz, 2016) donanmış atlar, doğanlar, süslü hançer, gulâm, amber, öd, perde, makreme, arka şalı, Hint menşe'li kumaşlar, peşkir, kutnu, bogasi, yemeni, abdest peşkiri, vb.; Garp Ocakları (Tunus, Trablus, Cezayir) beyleri, mercan tespih, Cezayir ihram ve velensesi, her biri bölgeye has fes ve tüfek, sancak, alem, papağan vb. gönderirdi. Erdel'den yıllık vergiyle birlikte şahin, doğan, her biri gümüşten yapılmış ve süslü kupa, kadeh, leğen ve ibrik; Dubrovnik'ten lengerî; Eflâk'tan cins atlar, av kuşları ve av köpekleri, gümüş evâni; Boğdan'dan av kuşları samur ve uşak (vaşak) kürkleri, gümüş kaplar; Türkmen voyvodalarından cins atlar gelirdi. Bayramlar ve düğünler gibi merasimlerde esnafların ve saray sanatkârlarının hediyeleri ise sözgelimi berberlerin her biri değerli taşlarla bezenmiş ustura, berber peşkiri, kapaklı tas, buhurdan, gülâbdan gibi eşyalar; okçuların keman ve ok; çörekçilerin kendi pişirdikleri çörekleri sunmalarında olduğu gibi yaptıkları işle uyumlu olurdu. Eyalet valileri, Sadrazam, Yeniçeri Ağası, Mirahur Ağa gibi yüksek memuriyetlerde bulunanların nevrüz, bayramlar, düğünler, padişahı karşılama gibi vesilelerle padişaha pîşkeş olarak sunduğu hediye sandıklarının ya da bohçalarının vazgeçilmezi olarak; yerli, Avrupa ve Hint menşe'li kumaşlar ve samur kürkleri, baş sırayı alırdı. Bunun nedeni kumaşların giyim-kuşam ve döşeme olarak kullanım alanının yaygın olmasıydı. Nitekim yeniden dağıtımda kumaşlar önemli idi. Dağıtılan hediyelerin başını da kumaşlar ve bunlardan yapılan giyim kuşam eşyaları çekirdi. Bunlardan sonra samur kürk, atlar ve süslü at koşum takımları, her biri yakut, zümrüt ve elmas gibi değerli taşlarla süslü ve aynı zamanda sanatsal değeri olan hançer, kılıç, sorguç, kemer, kuşak gibi eşyalar gelirdi. Tezhipli Kur'ân-ı Kerim'ler ve başka kitaplar, padişaha ilmiye sınıfı dışındaki askerîler tarafından da sunulurdu. Saat ve ayna gibi eşyalar diplomatik hediyeler olmakla birlikte sadrazam, valide sultan, gümrük emini, yeniçeri ağası gibi kişilerin hediyeleri arasında da bulunduğu olurdu. Nisan suyu ve nevrüz macunu gibi şifa veren maddeler de ilgili merasimlerin gereği olarak padişahlara sunulan hediyeler içindeki yerlerini alırlardı. Mevlid Kandili, Kadir Gecesi, Regaib Kandili ve Berat Kandili'nde sadrazam padişaha mutad üzere inci ve zümrütle süslü seccadeler ve yine inci ve zümrütlerden yapılmış tespihleri pîşkeş olarak sunardı (TSMA, D, nr. 14; TSMA, D, nr. 15; TSMA, D, nr. 22; TSMA, D, nr. 5903, TSMA D, nr. 148; TSMA, D, nr. 149, TSMA, D, nr. 150). Pîşkeş defterlerinde ve iç hazine gelir defterlerinde bu hususta pek çok kayıt bulunmaktadır. Ayrıca

padişahların sır kâtipleri tarafından tutulan ve bir tür günlük sayılabilecek ruzname defterlerinde de bu tür hediye kayıtlarına rastlamak mümkündür (Uzun, 2013: 692, 696, 701).

Düğünlerde aylar önce hazırlıklarına başlanan bazı esnaf hediyeleri ise özel tasarlanmış düzenekler üzerinde görsel tasvirlerden oluştuğu için ilgiyi izleyenin üzerine çekmekteydi. Hediyelerin cins ve miktarının belirlendiği ve bu kaideye uyulduğu 1582 ve 1675'teki şehzâde sünnet düğünlerinde Divân-ı Hümayûn üyelerinin yanı sıra patriklerin, kadıların, beylerbeyilerin ve tâbi devletlerin hediyelerinin yaklaşık yüz yıl içerisinde, yani makamın sahipleri değiştiği halde cins ve miktarlarının birbirine yakın oluşunda da görülmektedir (TSMA, D, nr. 154; TSMA, D, nr. 9614).

Diğer taraftan padişahın özel hazinesi olan iç hazinedeki altın ve gümüş eşyalar devlet hazinesi olan dış hazine için önemliydi; ancak bunlar ve diğer değerli parçalar padişahın yapacağı ihsanlar için de mühim bir gelir teşkil ederdi. Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre bu sistemde hediyeler hazinede toplanır ve ihtiyaca göre buradan malların “*yeniden dağıtım*” gerçekleştirilirdi. Bu da muameleyi pratikleştirmektedir. Dolayısıyla pîşkeşler, ihsanlar ve inâmlar için yani “*yeniden dağıtım*” için önemli bir gelir oluştururdu. Fransız Seyyah Tavernier, Osmanlı ekonomisinde “*yeniden dağıtım*” olarak adlandırılabilir bu uygulamaları “*IV. Mehmed'in hiç masraf etmeden cömert görünme becerisi*” şeklinde ifade etmektedir (Tavernier, 2007: 108).

Tüm bunlar bir arada düşünüldüğünde sürekli bir hediye girişi ve çıkışı yaşandığı görülür. Başka bir ifadeyle, malların sistemli bir şekilde “*hediye*” adıyla bir tür vergi geliri olarak merkezde toplanması ve buradan yeniden dağıtım söz konusuydu. Yeniden dağıtımın bir neticesi olarak pîşkeşler gelir kalemini, ihsanlar ve inâmlar ise gider kalemini oluşturmaktaydı. Padişah kendisine hediye edilen bir eşyayı, hatta vefat eden kişinin eşyasını bir başkasına hediye etmekte mahzur görmezdi. Bu durum hediye alanlar için de geçerliydi. Hediye edilen eşyaların sürekli el değiştirmesi söz konusuydu. Örneğin; bir paşaya hediye gelen hançer merasim nedeniyle sultanın hazinesine dâhil olduktan bir müddet sonra bir başka paşaya hediye edilir, onun vefatı söz konusu olduğunda, hançer - başka bir hediyeleşmede kullanılmadı ise - muhalledâf yoluyla padişahın hazinesine dâhil edilir; böylece yeniden hazineye gelen hançer başka bir merasimle başka bir paşaya hediye edilebilir ya da bozulup yenisi yaptırılabilir. Bir padişaha gelen hediye başka bir padişah tarafından kullanılabilir veya yeniden dağıtılabilir. Başka bir ifadeyle hediye edilen eşyaların nakit (para) gibi el değiştirmesi söz konusu idi. Hatta ihtiyaç halinde altın ve gümüşten mamûl sanatsal eşyalar bozularak ya nakde dönüştürülmek üzere darphaneye gönderilmekte ya da yeni eşyalar üretilmekteydi.

Somut birkaç örnek vermek gerekirse; 13 Temmuz 1691'de Veziriazam Köprülüzâde Mustafa Paşa cülûs pîşkeşi olmak üzere II. Ahmed'e elmas ile süslü bir çengel kuşak, yüz kırk dirhem amber, bir adet samur kürk, on dört elbiselikten oluşan dibâ, sade ve telli Hitayî, atlas ve iki işlemeli şal hediye etmişti. Hediyelerden kuşak, padişah tarafından kullanılmak üzere çıkarılarak Harem-i Hümayûn defterine altmış altıncı kuşak olarak kaydedilmiş; yüz kırk dirhem amberin yarısı ise Enderûn Hazinesi'ne geldiği gün, muhtemelen saray görevlilerinden birine ihsan edilmişti (TSMA, D, nr. 22, s. 18/b). Başka bir örnekte ise sefer dönüşünde (31 Ekim 1695) sultana validesi tarafından karşılama hediyesi olarak sunulan Selimî kabzalı mücevher hançerin iki yıl kadar sonra padişah tarafından Kırım hanına hediye edildiği görülüyor (TSMA, D, nr. 15, s. 3/b.) Başka bir kayda göre Kasım/Aralık 1697'de kahvecibaşı ve ibrikbaşının mutfak eşyaları için hazinede mevcut olan gümüş eşyalardan bir miktar bozulup yeni eşyalar yaptırılmış ve bu işlemde hazineye bin dört yüz altı dirhem gümüş kalmıştı (TSMA, D, nr. 15, s. 20/a).

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde Türk devlet geleneği ve ortak kültür coğrafyasındaki uygulamalar çerçevesinde sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik, politik vb. amaç ve işlevleri bulunan pîşkeş ya da hediye geleneği; Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılda sosyo-ekonomik şartların neticesinde devlet işlerinde (nevruz, cülûs, tayin) olduğu kadar padişahların gündelik hayatlarında (ziyaret, ziyafet,

avlanma, gezi vb.) da önem kazanmıştır. İktisadî yönünün yanı sıra hiyerarşik yapıyı kuvvetlendiren pîşkeş uygulaması, merkezi otorite açısından pek çok olumlu işlevleri olması hasebiyle iktidarın özellikle hâkimiyeti tesis bakımından merasimlerde sıklıkla başvurduğu bir usûl olarak yerini almıştır.

Kuruluştan XV. yüzyıl ortalarına kadar padişahlara geleneksel olarak sunulan hediyelerin, Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren geleneksellik muhafaza edilerek yasal pîşkeşler olarak sunulmaya başlanması hükümdarın mutlak otoritesinin de tesis edilmesiyle paralellik göstermektedir. Mecburî ve yasal hediyelerin Kanunî Sultan Süleyman zamanından itibaren çeşitlenmeye başlaması ise bu defa merkezî otoritenin sarsılması ve kuvvetlendirilmek istenmesiyle ilgili bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun neticesinde padişaha pîşkeş takdimi XVII. yüzyılda, devletin içindeki çözülmeye paralel olarak merasimlerin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Buna göre daha alt statüdekiler daha üst makamdakilere hediyeler sunuyor, ast-üst ilişkileri belirli kurallar çerçevesinde yürütülüyordu. Hediyeleşme bu yönüyle Osmanlı Devleti'nde hiyerarşik yapı hakkında da bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

Pîşkeş, en yüksek mevkinin sahibi olan padişaha olan sadakatin simgesiydi. Bu yönüyle hediye takdimi, özellikle XVII. yüzyılda padişah otoritesinin sarsılıp kul sisteminin bozulmasına karşı, en yüksek makamın sahibi olan padişaha kulluğun gösterilmesi bakımından önemliydi. Diğer taraftan pîşkeş sunarak padişaha olan yakınlığını ve sadakatini gösteren kişi yüksek bir makama ancak bu şekilde gelebileceğini düşünürdü. Bu nedenle bir dönem hediye takdimi rekabete dönüşmüş, bu durum rüşvete da açık kapı bırakmıştı. Buna rağmen hediyeleşmenin pek çok olumlu işlevleri vardı. Sözcüleri sadakat hediyelerinin karşılığında padişahın beratla birlikte verdiği sancak, hil'at, donanmış at vb. armağanlar, onlara verdiği yetkileri simgeler; böylece padişah, kendi otoritesini güçlendirdiği gibi hediyeyi verenin de konumunu sağlamlaştırmış olurdu. Kısacası hediyeler bu dönemde, iktidarın meşruiyetini tesis etmek için kullanılan önemli bir araçtı.

Her yıl hangi vesilelerle kimlerin hangi hediyeleri sunacakları belliydi. Her ne kadar pîşkeş, bir tanımda arızî yani düzenli olmayan vergi türü hediyeler olarak tarif edilse de, Osmanlılarda ilgili dönemde padişahlara sunulan pîşkeşlerin belirli, kayıtlı ve kurallı olması bir düzen içerisinde alınıp verildiğini göstermektedir. Diğer taraftan askerîlerden aynî vergi olarak alınan pîşkeşler, yeniden dağıtım için önemliydi. Ayrıca padişah hazinesi olan iç hazine, mirî hazineye (dış hazine) destek niteliğinde kredi sağlayan bir kurumdu. Dolayısıyla iç hazinenin dolu olması önemli bir husustu. Önceleri iç hazinenin en büyük gelir kaynağını savaşlarda elde edilen ganimetlerden sunulan hediyeler teşkil etmekteydi. XVII. yüzyılda ise çeşitlenen pîşkeşler iç hazinenin en önemli gelir kaynakları olmuştur.

Sultana sunulan hediye türleri giyim-kuşamla ilgili eşyalar, döşemelik, ev eşyası, savaş araç ve gereçleri, binek ve yük hayvanları, nadir bulunan hayvanlar, av hayvanları, kokular, baharatlar, ziynet eşyası, nakit, yiyecek-ıçecek maddesi, kitaplar, gulâm ve cariyelerden oluşmaktaydı.

Osmanlı devlet yönetiminde pîşkeşin başlangıçtan itibaren uygulamalarda var olduğu ancak pek çok bakımdan devletin zayıfladığı XVII. yüzyılda pîşkeşin önem kazandığı ve bu süreçte hâkimiyetin tesisi, meşruiyetin temini ve iç hazinenin gelirlerini artırması gibi olumlu işlevler üstlendiği vurgulanmalıdır. Böylece pîşkeş, geleneksel bir devamlılığın tezahürü olmanın yanı sıra psikolojik, sosyal, siyasal ve ekonomik bileşenleri bulunan bağlılığın, itaatin ve dayanışmanın sembolü olmuştur.

KAYNAKÇA
ARŞİV BELGELERİ**Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi****Defterler**

TSMA (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi), D (Defter), nr. (numara) 14.

TSMA, D, nr. 15.

TSMA, D, nr. 22.

TSMA D, nr. 148.

TSMA, D, nr. 149.

TSMA, D, nr. 150.

TSMA, D, nr. 154.

TSMA, D, nr. 1995

TSMA D, nr. 2013

TSMA, D, nr. 5903.

TSMA, D, nr. 9614.

Evraklar

TSMA, E (Evrak), nr. 5891.

TSMA, E, nr. 5242.

TSMA, E, nr. 11976/5.

TSMA, E, nr. 3960/4.

TSMA, E, nr. 3960/19.

TSMA, E, nr. 3960/11.

TSMA, E, nr. 3960/29.

Yayımlanmış Arşiv Belgeleri

3 Numaralı Mühimme Defteri (966–968 / 1558– 1560) Özet ve Transkripsiyon (1993). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Fatih Sultan Mehmed, (2003). *Kanûnname-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, (hzl. Abdülkadir Özcan), İstanbul.

KAYNAK ESERLER**Tarihler, Kronikler**

Abdülkadir Efendi, (2003). *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, I, (hzl. Ziya Yılmaz), Ankara.

Âli, Gelibolulu Mustafa, (1996). *Cami'ul-Buhûr Der Mecâlis-i Sur*, (hzl.: Ali Öztekin), TTK Basımevi, Ankara.

Âşık Paşazâde, (2010). *Tevârîh-i Âl-i Osman (Osmanoğullarının Tarihi)*, (hzl. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç), İstanbul.

- Evliyâ Çelebi, b. Derviş Mehmed Zillî, (2002). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VI, (hzl. Seyit Ali Kahraman -Yücel Dağlı), İstanbul.
- Hadîdî, (1991). *Tevarih-i Al-i Osman(1299-1523)*, (hzl. Necdet Öztürk), İstanbul 1991.
- Mehmed Neşri, (1995) *Kitâb-ı Cihan-Nümâ - Neşri Tarihi*, I, Yayınlayan: Faik Reşit Unat-M. Altay Köymen, Ankara.
- Mustafa Nuri Paşa, (1992). *Netâyicü'l-Vukuât - Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, I-II, (hzl. Neşet Çağatay), Ankara.
- Oruç Bey, (2008). *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi-1288-1502)*, (hzl. Necdet Öztürk), Ankara.
- Sayın, A. Vefik, (2000). *Tarih-i Mali-Kuruluşundan Kanûnî Döneminin Sonuna Kadar Osmanlı Maliye Tarihi (1299-1566)*, Ankara 2000.
- Selânikî Mustafa Efendi, (1999). *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, II, (hzl. Mehmet İpşirli), Ankara 1999.
- Tursun Bey, (1977). *Tarih-i Ebü'l-Feth*, (hzl. Mertol Tulum), İstanbul.

Seyahatname

- Tavernier, J. Baptiste, (2007). *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, (çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2007.

TELİF VE TETKİK ESERLER

- Açıkgöz, Fatma Ü., (2012). “XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hediye ve Hediyeleşme (Padişahlara Sunulan ve Padişahların Verdiği Hediyeler Üzerine Bir Araştırma)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Açıkgöz, Fatma, (2016). “Mısır Hazinesinin Osmanlı Maliyesi İçin Önemi ve Hazinesinin İstanbul'a Gelişi İçin Yapılan Merasim”, *II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu Bildirileri*, Kırkkale. (<http://ods2016.org/index.php/fatma-acikgoz-misir-hazinesinin-osmanli-maliyesi-icin-onemi-ve-hazinesinin-istanbula-gelisi-icin-yapilan-merasim/>) Erişim tarihi: 11.10.2018.
- Baykara, Tuncer, (2000). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (XI.-XIV. Yüzyıllar)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çalışkan (Karaca), Filiz, (1989). *Osmanlı Devleti'nde Teşrifât Kalemi ve Teşrifâtçılık*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çelik, Yüksel, (2006). “Tanzimat Devrinde Rüşvet-Hediye İkilemi ve Bu Alandaki Yolsuzlukları Önleme Çabaları” *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 15, s. 25-63.
- Devellioğlu, Ferit, (1962). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Doğu Matbaası.
- Doğan, Muzaffer, (2000). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Makam Vergisi: Câize”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, s. 35-74.
- Faroqhi, Suraiya, (2000). “Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, II, (ed. Halil İnalcık-Donald Quataert), İstanbul: Eren Yayıncılık, s. 543-743.
- Fılalı, Kemal, (1999). “Osmanlı Cezayiri'nde Devlet Otoritesinin Güçlendirilmesinde Bağış ve Armağan”, *Osmanlı*, I, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, s. 401-420

- Gökbilgin, Tayyib, (1997). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihi Genel Bakış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Imber, Colin, (2006). *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İnalçık, Halil, (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalçık, Halil, (1994). "Sultanizm" Üzerine Yorumlar: Max Weber'in Osmanlı Siyasal Sistemi Tiplemesi", *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, 7, Ekim 1994, s. 5-26.
- Karateke, Hakan T., (2004). *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merasimler*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Köymen, M. Altay, (1966). "Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilâtı ve Hayatı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV, 6-7, Ankara 1968, s. 1-100.
- Köymen, M. Altay, (1997). *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Lambton, Ann K. S., (1993). "Pishkash", *Encyclopedia of Islam*, New Edition, VIII, Leiden, s. 312-313.
- Mardin, Şerif, (1994). *Makaleler I - Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, Derleyenler: Mümtazer Türköne-Tuncay Önder, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, Abdülkadir, (1982). "Fatih'in Teşkilât Kanûnnamesi ve Nizam-ı Âlem için Kardeş Katli Meselesi", *Türk Edebiyatı Dergisi*, 33, İstanbul.
- Paydaş, Kazım, (2006). "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXV, 40, Ankara, s. 113-140.
- Reyhan, Esmâ, (2016). "Hitit Kültür Dünyasında Bayram Ritüelleri", *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/16, p. 89-114, ISSN: 1308-2140, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10067>, Ankara-TURKEY (http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1726469567_6ReyhanEsmâ-trh-89-114.pdf) Erişim tarihi: 19.11.2018).
- Quataert, Donald, (2008). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, (çev. Ayşe Berktaş), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Tok, Özen, (2013). "Mısır İrsaliye Hazinesinin 1751-1753 Yıllarına Ait Bütçesi", *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/11, p. 89-114. (http://www.turkishstudies.net/Makaleler/2067340434_21TokÖzen-trh-329-347.pdf) ANKARA/TURKEY. Erişim Tarihi: 18.11.2018.
- Turan, A. Nezih, (2002). "Bir Pîşkeş Defteri İçin", *OTAM*, 13, Ankara, s. 59-74.
- Türkmenoğlu, Dilek (2008). "Sanatsal Bir Belge Olarak Surname-i Hümayun Minyatürleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/ 26, s. 98-111. (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/70060>) Erişim Tarihi: 10.09.2018.
- Uzun, Efkân, (2013). "Sultan I. Mahmud'a Ait Bir Ruznâme", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7, p. 687-703. ([http://www.turkishstudies.net/Makaleler/803435008_39Uzun%20Efkân\[1\]-687-703.pdf](http://www.turkishstudies.net/Makaleler/803435008_39Uzun%20Efkân[1]-687-703.pdf)), ANKARA/TURKEY. Edinme Tarihi: 18.11.2018.